

AŞIQ YARADICILIĞI

Aşıq yaradıcılığı xalq ədəbiyyatının mühüm bir sahəsi olub tarixən şifahi şəkildə yaranıb yayılmışdır. Şifahi xalq ədəbiyyatı ilə oxşar cəhətlərlə yanaşı, fərqli xüsusiyyətlər də vardır.

1. Aşıq poeziyası şifahi şəkildə yaranır, canlı xalq danışiq dilinə əsaslanır.
2. Xalq şeri şəkilləri üzərində yaranıb inkişaf edir.
3. Aşıq folklor yaradıcılığında fərd funksiyasını yerinə yetirir. Burada aşığın iştirakı yalnız qeyri-anonimliyi ilə fərqlənir. Elə bu xüsusiyyət xalq yaradıcılığı ilə aşıq poeziyasını bir-birindən ayıran başlıca fərqi üzə çıxarır.
 - Xalq yaradıcılığı anonim, aşıq yaradıcılığı isə müəlliflidir. Aşıq şerində müəllifin adı hər bir poetik parçanın sonuncu bəndinə möhürlənir, həmin bənd «möhürbənd» hesab edilir. Aşıq yaradıcılığının zamanı və məkanı məlum olur.
 - Aşıq poeziyasının bir sıra şeir şəkilləri bizə yazılı şəkildə gəlib çatmışdır.
 - Aşığın söz deməsi, nağıl, dastan söyləməsi, müxtəlif tipli rəqsləri və s. bütünlüklə folklor ənənələrinə söykənir.

İfaçılıq və yaradıcılıq imkanlarına görə aşıqlar 2 qrupa ayrılır.

1. **Yaradıcı aşıqlar.** Onlar geniş yaradıcılıq və ifaçılıq imkanlarına malik, aşıq sənətinin sirlərinə dərinləndən bələd olan, bədahətən söz deyən, saz havalarını məharətlə ifa edən, dastanları dərinləndən mənimsəyən, şagird yetişdirən sənətkarlardır. Onlardan insanların qəlbindən keçənləri duymaq məharəti olanlara xalq arasında «Haqq aşığı» da deyirlər. Dirili qurbani, Aşıq Abbas tufarqanlı, Srı Aşıq, Xəstə Qasım, Aşıq Hüseyn Bozalqanlı, Aşıq Şəmşir, Aşıq şakir, Mikayıl Azafli, Aşıq Pənah yaradıcı aşıqlar olmuşlar.
2. **İfaçı aşıqlar.** Aşıq sənətinin yaşadılmasında, xalq içərisində kütləvi şəkildə yayılmasında, ustad sənətkarların qoşub-düzdüklərinin qorunub saxlanmasında bu aşıqların əvəzsiz xidmətləri vardır. Bu tip aşıqlar özləri saz havası, nağıl, dastan, şer şəkilləri yaratmırlar. Onlar yalnız özlərindən əvvəlki ustadların və müasirlərinin yaratdıqlarını qoruyub saxlayır, məclislərdə ifa edirlər. İfaçı aşıqlar içərisində də qüdrətli sənətkarlar az olmamışdır. Onlar xalqın zəngin milli mədəniyyətinə tarixən böyük qayğı ilə yanaşmış, folklor mətnlərini heç bir dəyişikliyə uğratmadan olduğu kimi ifa etmişlər. Aşıq Kamandar, Aşıq Hüseyn Saracılı, Aşıq ədalət ifaçı aşıqlardır.

Aşıq yaradıcılığı həmişə diqqət mərkəzində durmuş, dövrün və zamanın ən ümdə problemlərini əks etdirmişdir. Erkən orta əsrlərdən başlayaraq Azərbaycanda aşıq yaradıcılığı meydana gəldi, geniş ərazidə yayıldı, hər bir regionda özünəməxsus yerli etnik xüsusiyyətlər kəsb etdi və nəticədə müxtəlif aşıq məktəbləri yarandı. Aşıq məktəblərinin hər birinin özünəməxsus cəhətləri olmuş, lakin onlar ümumilikdə bir-birini tamamlamışdır. Bu məktəblərin hər biri aşıq yaradıcılığını zənginləşdirmişdir.

Şirvan məktəbi. Şirvan qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Bizim eranın VI əsrindən Şirvanşahlar dövləti min ildən artıq bir müddətdə fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan xalqının mədəni-tarixi, sosial-iqtisadi yüksəlişində mühüm rol oynamışdır. XI-XII əsrlər Şirvanda anadilli şerin, xalq şeri üslubunun, aşıq sənətinin tərəqqi edib yüksəlişi dövrüdür. Şirvanşahlar sarayı aşıq ifaçılığının formalaşmasında fəal rol oynadı. XIII-XIV əsrlərdə Şirvan aşıq məktəbi özünün dastançılığını bərqərar etdi. «Şah İsmayıl», «Əsli-Kərəm», «Aşıq Qərib» və başqaları aşıqların ifasında daha çox yer tutmağa başladı.

Şirvan aşıq məktəbinin ənənəvi xüsusiyyətlərdən biri insani duyğuların, həyat həqiqətlərinin real şəkildə tərənnüm etməsidir. Şirvan məktəbində aşıqların ifasında bir çox nağıllar, - «Tahir-Zöhrə», «Əsli-Kərəm», «Yusif-Züleyxa», «Məhr və Mah», «Şah İsmayıl» və başqaları dastanlaşma prosesi keçdi, tacir-zadəgan həyatı ilə bağlı süjetlər daxil oldu. XVIII əsrin ortalarından Şirvanda aşıq şerinin yeni yüksəlişi başlayır: Pədar Surxay, Yetim Həsən, Şabranlı Haşım, Ustad Mirzə kimi sənətkarlar xalq şerini dirçəldirlər.

Aşıq İslam (1780-1840). Aşıq İslamın «Qiyamət», «Gözəldi», «Gəlir», «Yamandı» kimi gəraylı və qoşmaları vardır. Aşıq İslam həm də tənqis ustası olmuş, bədahətən yaratdığı «Qızıyətər», «Qadan alım», «Yetmədi» kimi tənqisləri dilləri gəzmiş, Şirvan xanəndəli onun

şerlərinin bir çoxunu sonralar muğam üstündə oxumuşlar. Aşıq İslamın «Dünya» gəraylısı belə nümunələrdən idi:

Neçə şahı, şahzadəni,
Al taxtından salan dünya.
Neçə-neçə Rüstəm Zalı,
Al qoynuna alan dünya.

Məlikballı Qurban (1790-1865). Klassik üslubda şerlər yazmış, xalq şeri şəkillərindən daha çox istifadə etmişdir. Məlikballı Qurbanın lirikası həzin və zərifdir. O, real həyatı, təbii gözəllikləri daha canlı vəsf eləyir, insan hiss, emosiya və duyğularının tərənnümünə şerlərində üstünlük verirdi:

Sinəsi ağ ola, üzü meydanlı,
Qübbə tək məmələr zər giribanlı.
Beli nazik ola, sağırsı canlı,
Qəddü-qamət sərvü-sənubər olsun.

Aşıq Musa (1800-1853). Onun yaradıcılığında dövrün ictimai-siyasi hadisələrinə etiraz güclüdür. Onun «Dilbər», «Ana Kür», «Gülümleyla», «Apardı», «Qalmaqad» kimi şerləri dillərdə əzbərdir.

Molla Cümə (1860-1920) Saleh oğlu Orucov Şekidə dünyaya göz açmış, mükəmməl mədrəsə təhsili görmüşdür. Molla Cümə lirikasında Azərbaycanın təbii gözəllikləri, xalqımızın zəngin adət-ənənələri, yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərləri öz əksini tapmışdır. Aşığın sənət dünyasında bütün Azərbaycan – onun təbiət gözəlliklərindən tutmuş əxlaqi dəyərlərinə qədər hər şey bir övlad məhəbbətilə vəsf olunur. Onun təbiət lirikası həzin, zərif və düşündürücüdür. Aşıq təbiətin gözəgörməz gözəlliklərini görür, onun qüsursuz peyzajlarını yaradır, hər anı, məqamı, hadisəni mənalandırır, insanın ruhunu oxşayan, ona estetik zövq verən gözəlliklər silsiləsini göz önünə çəkir: Molla Cümə təbiətlə danışmağa, təbii gözəllikləri şərə gətirib mənalandırmağa, öz lirik hiss və duyğularını təbiətin gözəllikləri ilə qoşalaşdırmağa üstünlük verir, bənzətmələrlə təzadlar yaradır, misradaxili bölgülərə gözəllik verir, daxili bölgülər, qafiyələr, rədiflər silsiləsi yaradır.

Gedibən zimistan bahar yetişdi,
Abi-leysan yağış dağlar bəzənir.
Bülbülün canına qəhər ilişdi,
Açılıb qönçələr, bağlar bəzənir.

Molla Cümə yaradıcılığında sevgili əl çatmazdır, adi həyat həqiqətidir. Aşığın bütün yaradıcılığının cövhəridir. Sevgilisinin əsl adını dilinə gətirmir, onu dönə-dönə vəsf eləyir:

Qaşlarım çəkmə, kəklik tək səkmə,
Bu belimi bükmə, amandır, aman.
Ceyran kimi ürkmə, cigərim sökmə.
Göz yaşımı tökmə, amandır, aman.

İsmi Pünhan Molla Cümə lirikasında mənəvi-əxlaqi dəyər, saflıq, dəyanət, vəfa, sədaqət mücəssəməsidir, ona qoşduğu onlarla şerdə aşıq sevgilisini ideallaşdırır, onu ölməz poetik obraza çevirir, gözələ məxsus əxlaqi dəyərləri onun obrazında cəmləşdirir:

İsmi Pünhan, neyçün məndən küsübsən,
Yaxşı-yaman ya bir olar, ya iki.
Bu gün ölsəm hamı deyər hayıfdir,
Canı yanan ya bir olar, ya iki.

TƏBRİZ MƏKTƏBİ. Azərbaycan xalqının erkən orta əsrlərdən yaradıb inkişaf etdirdiyi aşıq sənətinin yaradıcılıq qaynaqlarından biri də Təbriz bölgəsi olmuşdur. XIV əsrin sonu, XV əsrin əvvəllərindən başlayaraq burada aşıq ənənələri qüvvətlənməyə, aşıq şerinin yüksəlişi özünü göstərir. Təbriz aşıq məktəbinin XVI əsrdə yaranması və inkişafı bütövlükdə Qurbaninin adi ilə bağlıdır.

Aşıq Qurbani (1483-1557). Qurbani Şah İsmayıl Xətəinin müasiri olmuş, yaradıcılığının əsas dövrü onun hakimiyyəti illərinə düşmüşdür. Qurbani Şah İsmayıl

ordusunda onun yaxın tərəfdaşı, ordu sazanda və gərənayçı dəstəsinin başçısı olmuş, ordunun bir sıra döyüşlərində bilavasitə öndə getmiş, Şah İsmayılın tarixi məğlubiyyətindən sonra saraydan uzaqlaşmışdır.

“Qurbaninin təbiət lirikası insan gözəlliyi ilə vəhdətdədir. O, ana torpağın ətrini, rəngini sərə gətirir, lirik duyğularının lövhəsini yaradır:

Ayrı düşdüm vətənimdən, elimdən
Başı çənli, qarlı dağlar, qal indi!
İçən olmaz dərde dərman suyundan,
Axar sular, tər bulaqlar, qal indi

Qurbani şeri aşiq şerinin yeni tipidir. Onun yaradıcılığında real həyat gözəlliklərinin bədii tərənnümü, təbiət gözəlliyi ilə insan gözəlliyi harmoniyası əks olunub. Məhz bu xüsusiyyət ən gözəl ifadəsini aşığın «Bənövşə»sində özünün yüksək poetik əksini tapmışdır. Qurbani təbiət gözəlliyi ilə insan gözəlliyi arasında bənzərlik axtarır, onların hər ikisini təbiətin töhfəsi kimi poetikləşdirir, gözəlliklər arasında bərpəbərlilik qoyub, insan gözəlliyinin solmaz lövhəsini yaradır:

Başına döndüyüm, bağa gəl, bağa,
O gözəl hüsnündən bağa nur yağa.
Dəstə-dəstə dərib taxar buxağa,
Bənövşə qız iylər, qız bənövşəni.

Aşığın bu tipli lirik fəlfəsi-didaktik şerləri içərisində «İstərəm», «Ləblərin», «Üzüldü», «Xoş gəldin», «Deyiləm», «O zalımdadı», «Qal olu», «Eylədim», «Salatın», «Bəhanədir bu», «Deyibdir», «Candan eylədin» və başqaları diqqəti xüsusilə cəlb edir.

Onun yaradıcılığı ilə Təbriz aşiq ənənələrini məktəb səviyyəsinə yüksəltdi, aşiq şerini forma, məzmun baxımından və sənətkarlıq cəhətdən yeniləşdirdi.

Aşiq Abdulla(1603-1635). Abdulla aşığa atası Məhəmməd tərəfindən verilən addır. Butalanmasından çonra xalq arasında haqq aşığı kimi şöhrətlənən sənətkara Sarı Aşiq adı ona sarışın xarici görkəmi ilə əlaqədar verilmiş və Aşiq bu adla xalq arasında tanınmışdır.

Sarı Aşiq bayatı ustaları Əzizi və Əmanidən sonra bayatı üstündə söz qoşan, bu şer şəklinin modern formasını yaradan sənətkar olmuşdur. Sarı Aşığın yaradıcılığı üç mərhələyə bəpölünür: **Birinci** Aşığa Yaxsının buta verilməsi, onun butasının arxasınca gəlmə və onu tapması dövrü, **ikinci** Yaxsını tapması, **üçüncü** isə Yaxsının vəfatından sonrakı dövrüdür.

Şəxsi həyatındakı uğursuz sevgidən doğan kədər Abdulla Qaradağlını Sarı Aşığa, söz qoşub saz çalan sənətkardan haqq aşığına, böyük bayatı ustasına çevirmişdir. Aşiq Abdulla müxtəlif xalq şeri şəkillərində söz qoşmuşdur. Onun bir sıra qoşma, gəraylı və təcniləri də xalq arasında çox geniş yayılmışdır. Həmin nümunələrdə Yaxsı sevdası əsas motiv kimi özünü göstərir. Bu baxımdan aşığın «Yetişdi», «A Yaxsı», «Var», «Gözlərin», «Gəlmədin» və başqa şerlərini misal göstərmək olar.

Məni sənə aşiq etdi yaradan,
Səyrəgibi haqq götürsün aradan,
İstəyirsən xəbər tutgil Saradan,
Yollarında mənəm, sail, a Yaxşı.

Sarı Aşiq hələ xalq şerinin nadilli ənənələrini davam etdirmişdir. Onun bayatılarının bir qismi avtobioqrafik səciyyə daşıyır. Həmin nümunələrdə aşığın həyatının müəyyən bir cəhəti xatırlanır: Sonrakı illərdə müasirləri aşığın xatirəsini əbədləşdirərək onun bayatıları əsasında «Yaxşı və Yaman» dastanını yaratmışlar.

Aşiq Abbas Tufarqanlı(1585-1650). Aşiq Abbas Tufarqanlı adı ilə tanınmışdır. Aşiq qoşmalarının birində özünü belə təqdim edir.

Mən sənə can dedim, sən də mənə can,
Alış eşq oduna mənim kimi yan.
Adım Aşiq Abbas, yerim Tufarqan
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni.

Aşıq Abbas şeri XVII əsr Azərbaycan ictimai-siyasi həyatının, məişətinin güzgüsüdür. O, zamanəsinin qabaqcıl baxışlı bir sənətkarı kimi dövrünün bütün ziddiyyət və təzadlarını görmüş, ölkədəki özbaşlıqdan başlayaraq Azərbaycan həyat və məişətinin ən kiçik detallarını şerinə gətirmişdir. Abbas Tufarqanlı insanın daxili hiss və duyğularının tərənnümünə daha çox meyl göstərmiş, Azərbaycan təbiətini bütün gözəlliyi və zərifliyi ilə şerinə köçürmüşdür.

Budur gəldi bahar fəslü

Dağların lala vaxtıdır.

Açılıbdır qızılgülər

Bülbülün bala vaxtıdır.

Aşıq Abbas təbiətlə qubarlı könlünü vəhdətdə götürür, bu gözəlliklərin çevrəsinə ictimai məzmun gətirirdi:

Duman gəl get bu dağlardan,

Dağlar təza bərləsin.

Nə gözlərim səni görsün,

Nə könlüm qubar bərləsin.

Aşıq Abbas mədəni yüksəlişi, ictimai tərəqqini alqışlayır, amma ayrı-ayrı adamların əxlaq qaydalarını pozmasına öz etiraz səsinə ucaldır: «Bəyənmez» şeri bu cəhətdən diqqəti cəlb edir:

Ay həzərat bir zamana gəlibdir,
Ala qarğa şux tərənə bəyənmez.
Oğullar atanı, qızlar ananı,
Gəlinlər də qaynananı bəyənmez.

Adam var dəstinə verəsən güllər,
Adam var gözüne çəkəsən millər,
Tufarqanlı Abbas, başına küllər,
Nə günə qalmısan, qarı bəyənmez.

Aşıq Abbas təmiz və ülvə məhəbbəti tərənnüm etmişdir. Onun məhəbbət lirikası saf duyğular, təmiz hisslər, düzlük, doğruluq, vəfa və sədaqət rəmzidir.

Qədəm qoyub yarı yanına gələndə,
Elə gəl, elə get, yola inciməsin.
Şəkər ləblərindən, mənə buse ver,
Dodaq tərənəməsin, dil inciməsin.

Xəstə Qasım (1720-1779) Tikmədaşda dünyaya göz açmış və bütün ömrünü də burada keçirmiş, doğma kənddən heç bir yana çıxmada burada zəngin bədii irs yaratmışdır.

Xəstə Qasımın yaradıcılığı geniş və çoxcəhətlidir. Vətən və qurbət aşığının yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Uzun müddət qərblə qalan sənətkar Vətəninə dərin məhəbbətlə sevmiş, onun hər qarısını vəsf eləyib əzizləmişdir. Rəvayətlərə görə o, Tikmədaşdan ayrı düşmüş bu ayrılıqdan doğan kədərini belə ifadə etmişdir:

Xəstə Qasım tamam oldu sözlərim,
Eşq ucundan kabab oldu közlərim,
Qərib yerdə, yad ölkədə gözlərim,
Vətən deyib ağla, ağlar qalı indi.

Ümumilikdə, Xəstə Qasımın yaradıcılığında kədər güclüdür. Bu kədərini müəyyən qismi aşığın şəxsi həyatından doğurdusa, başqa böyük bir hissəsi dünyanın əksliklərindən, zülm və ədalətsizliklərdən, tənhalıq, xəstəlik, yoxsulluq üzündən doğan kədər idi.

Xəstə Qasımın şerlərində nakam bir sevginin sorağı haraylanır. Aşıq öz məhəbbətini dönə-dönə axtarır, özünü məşuqəsi yolunda fəda edir, onun vəfatsızlığından ürək ağrısı ilə danışır:

Bivəfasan, heç görmədim vəfan, yar!
Tifil ikən çox çəkmişəm cəfan, yar!
Mən öləndə kimlər sürər, səfan, yar?!
Fərş döşənmiş ağ otaqlar, qal indi...

GÖYÇƏ MƏKTƏBİ

Ağ Aşıq (1780-1832) Göyçə aşıq məktəbinin ən qüdrətli nümayəndələrindən biridir. Bütün ömrünü Göyçədə yaşamış **Aşıq Allahverdi** qısa, lakin mənalı ömür sürmüş, Göyçə aşıq məktəbinin əsasını qoymuş, onun ilkin ənənələrini yaratmış, onların yayılmasında mühüm rol oynamışdır. Deyildiyinə görə, Aşıq Alı Allahverdi Aşığın yanında iki il şagirdlik etmişdir.

Aşıq Allahverdi bədahətən söz qoşan, əllidən artıq saz havasında çalib-çağırان, öz sənətinə ciddi və tələbkər bir adam olmuş, aşıq şerinin müxtəlif şəkillərindən istifadə etmiş, qoşma, qərayılı ilə yanaşı, kamil qıfılənd və bağlamalar da yaratmışdır. Allahverdi Aşıq sevdiyi gözəlin portret çizgilərini çəkən, onu bədii obraza çevirib bütöv görkəmi ilə oxucusuna təqdim etməyi bacarırdı:

Bir maral baxışlı, tərلan cıləli,
Özünü göstərib, güldü qayıtdı.
Pünhanı göstərdi mah cəmalını
Çəkdiyim qəm yükün, bildi qayıtdı.

Aşıq Alı (1808-1910) Göyçə aşıq məktəbinin ən böyük sənətkarlarından biridir. O, 1808-ci ildə Qızılənd kəndində anadan olmuş, 1910-cu ildə elə həmin kənddə dünyasını dəyişmişdir. Təxminən 30-35 yaşlarında Bəsti adlı bir qohumu ilə evlənmiş, ömrünün axırına qədər onunla yaşamışdır. Deyilənə görə, Aşıq Alının övladı olmamışdır. Dövrünün tanınmış sənətkarı olan Aşıq Alı Ələsgərin ustadı olmuşdur.

Aşıq Alı lirik duyğuların böyük nəğməkarı olmuşdur. O, insanın hiss və həyəcanlarını nəzmə çəkir, həyat həqiqətlərinin yüksək poetik tərənnümündə insan qəlbinin saflığı, bəllurluğu ilə könlələri vəcdə gətirir, sadə, şirin bir dillə qəmini, kədərini dünyaya bəyan edirdi:

Yar yanında günəhkaram,
Doğru sözüm yalan oldu.
Yeriş etdi qəm ləşkəri,
Könlüm şəhri talan oldu.

Aşıq Alının lirikası son dərəcə həzin, dünya həqiqətlərini vəsf eləyən lirikadır. Aşıq Alı dünyanın qəmini çəkən, dünyəvi dərdləri tərənnüm edəndir. O, ölümü haqq kimi qəbul edir, insanları dünya nemətlərinə çox da həris olmamağa çağırır, hər şeyin müvəqqətiliyinə onları inandırmaq istəyir:

Havaya baxıram, hava məşuşdu,
Gəzdiyim oylaqlar yadıma düşdü.
Bir gün eşidərsən, Alı da köçdü,
Sındı telli sazı, təzə nə qaldı?

Göyçə aşıq məktəbi **Aşıq Ələsgərin (1821-1926)** yaradıcılığı ilə özünə məxsus yeni üslubəldə etdi. Yüksək təbə, aşıqlıq məharətinə malik Aşıq Ələsgər Göyçə aşıq sənətini yeni mərhələyə yüksəldərək, onu forma, məzmun, şəkli cəhətdən genişləndirmiş və zənginləşdirmişdir. "Aşıq Ələsgər özünəqədərki aşıq ənənələrini təqlidçilik, təsvirçilik, məhdud tərənnümçülük səviyyəsindən yüksək milli-mənəvi, əxlaqi dəyərləri əks etdirən, sənətkarlıq cəhətdən kamil mərhələyə yetirə bilmişdir. O, XVII-XVIII əsr aşıq yaradıcılığında baş verən intibahı, azad, müstəqil düşüncəni, qabaqcıl baxışları – zülm, istibdad dünyasına, ədalətsizliyə etirazını, dünyanın psixoloji durumunu, insanın hiss və həyəcanını, iç aləmini

poeziyaya gətirmiş, şerlərində görən, duyan, düşünən, seven insanın mükəmməl bədii obrazını canlandırmışdır. Aşıq Ələsgər bu düşüncəni yaradıcılığında ayrı-ayrı şer şəkillərinə səpələmiş, sözün geniş deyim və məna çalarlarını açıqlamış, özünün qoşma, qərayılı, divanı, müxəmməs, deyişmə, təcnis və onlarla başqa şer şəkillərində yüksək sənətkarlıq məharəti nümayiş etdirmişdir”.

“Aşıq Ələsgər lirik şerin ən böyük yaradıcılarındanıdır. O, elə qüdrətli lirika yaratmışdır ki, özündən həm əvvəl, həm də sonra aşıq şeri belə bir zirvəyə yüksələ bilməmişdir. Bu lirikanın gözəlliyi əgər bir tərəfdən Aşıq Ələsgərin həyata baxışı, dünyagörüşü, milli-mənəvi dəyərlərə və şifahi yaradıcılıq ənənələrinə bələdliyi ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən onun fitri istedadı, sənətkarlıq məharəti, Azərbaycan dilinin zəngin poetik imkanlarını üzə çıxarmaq səriştəsiylə əlaqədardır”.

Aşıq Ələsgər Azərbaycan təbiətinin gözəlliklərini şərə gətirir, onu əsrarəngizliyi ilə bütöv şəkildə – qalası, zirvəsi, süsəni, sünbüllü, laləsi ilə canlı bədii obraza çevirirdi. Bu gözəllik mücəssməsini həyatın bir gözəllik çaları kimi əzizləyib vəsf eləyirdi:

Bahar fəsli, yaz ayları gələndə,
Süsənli, sünbüllü, lalalı dağlar.
Yoxsulu, ərbaşı, şahı, gədanı,
Tutmaz bir-birindən aralı dağlar.

Xəstə üçün təpəsində qar olur,
Hər cür çiçək açır, lələzar olur.
Çəşməsindən vbi-həyat car olur,
Dağıdır möhnəti, mələli dağlar,

Aşıq təbiətin gözəllikləri içərisində insan obrazını görür, bu gözəlliyə yaraşır olan insanın qəlbinin dərinliklərində əks olunan dərin kədərdən söz açır.

Aşığın gözəli sadə, mehriban, namuslu, izzətli, həyalı, yaraşığı, boylu-buxunlu kənd gözəlləridir. Ələsgərin təsvirində onlar daxilən də gözəldirlər. Aşıq Ələsgərin məhəbbət dünyasında Güllü, Xurşud, Müşkünaz, Telli, Bəyistan, Şəkər, Mələk kimi gözəllərin təsviri xüsusi yer tutur. Qışıq onların hər birinin şəxsində Azərbaycan gözəlinin bədii obrazı ümumiləşdirilir:

Tovuz kimi şux bəzənib durubsan,
Ala gözə siyah sürmə vurubsan.
Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndam.

Ələsgər dünyanın nizamını aydın dərk eləyən, yaxşılıq və yamanlığın, mərdlik və namərdliyin, savab və günahın, ədəb və ərkanın son məqamını duyan, görən, insanları düzlüyə, xeyrə səsləyən sənətkardır. Onun fəlsəfəsi milli əxlaq dəyərlərinə, didaktik düşüncəyə söykənir:

«Can» deməklə candan can əysik olmaz,
Məhəbbət artırır, mehriban eylər.
«Çor» dəyənin nəfi nədi dünyada,
Abad könlü yaxar, pərişan eylər.

“Aşıq Ələsgərin bütün bu kimi görüşlərlə bağlı yaranan fəlsəfi-didaktik şerlərində zamanın zülm, ədalət, sinfi ayrışdırıcılıq kimi məsələlərinə açıqlanan münasibət islam görüşləri çevrəsində həllini tapır. Sələflərinin şerindəki zülmə və ədalətsizliyə etirazı, bəzi tədqiqatlarda iddia edildiyi kimi, Ələsgər heç də yeni mərhələyə yüksəldib hansısa zümrəni, sinfi devirməyə səsləmir, hakimləri insanlarla insafla, mürvətlə rəftar etməyə çağırır. Bütün nəsihətamiz baxışlarında o, islami dəyərlərə söykənir, xalq diplomatiyasından çıxış edir”.

Vətən və torpaq sevgisi Aşıq Ələsgər yaradıcılığında güclüdür. Azərbaycanın təbii gözəllikləri Aşıq Ələsgərin «Dağlar», «Yaylaq», «Şah dağı» və başqa şerlərində özünü əks etdirir.

Aşıq Ələsgər təcnis yaradıcılığı ilə poetik ifadənin ən uca zirvəsinə yüksəlmişdir. O, təcnisin yeni şəkillərini və tiplərini yaratmış, onu aşıq şerinin işlək formasına çevirmiş, müstəzad təcnis, cıqalı təcnis, ayaqlı təcnis, dodaqdəyməz təcnis, dildönməz və başqa şəkildə ölməz poetik nümunələr yaratmışdır. Ələsgər cinas qafiyənin ən müxtəlif formalarından istifadə etməklə Azərbaycan dilinin sonsuz poetik imkanlara malik olduğunu göstərmişdir:

A bimürvət həsrətini çəkməkdən,
İllər ilə xəstə düşdüm başa-baş.
Mən aşıqəm başa-baş,
Oxu dərsin başa-baş.

Göyçə aşıq məktəbi ustad Ələsgərin şəxsinde forma, mövzu və məzmun baxımından cilalandı, sənətkarlıq cəhətdən özünün zirvəsini yaşadı.

Azərbaycanın qadın aşıq sənətkarları. Qadın aşıqların ilk nümayəndələrindən biri **Ağabəyim ağa** idi. O, Şuşada dünyaya göz açmışdı, Qarabağ xanı İbrahim xanın qızıdır. Tehrana Fətəli xana ərə verilmiş, daim qurbət dərdi çəkmiş, heç vaxt Qarabağı yaddan çıxarmamışdır. Müxtəlif illərdə «Ağabəyim» təxəllüsü ilə bayatılar, qoşmalar yazmış, onların bəzi nümunələrini vətənə də göndərə bilmişdi. Onun bayatılarının muğam üstündə oxunuşu bütün Azərbaycanda dillər əzbəri olmuşdur:

Mən aşıqəm, qara bax,
Qara salxım, qara bağ.
Tehran cənnətə dönsə
Yaddan çıxmaz Qarabağ .

Ağabəyimin torpaq, vətən deyib haray qoparan şerlərində onun qurbət, övlad həsrəti, qardaş dərdi, zülm, ədalətsizliyin ərşə dayanması ilə bağlı fəryadları eşidilir.

Aşıq Pəri öz məhəbbəti yolunda canını qurban verən, insan azadlığı və hüquqlarını aşıq poeziyasına gətirən ilk qadın sənətkarıdır. Uğursuz məhəbbətindən qıleyli Aşıq Pəri şerlərində dünyanın ədalətsizliklərinə güclü etiraz motivləri vardır. Zəmanəsində haqq, ədalət axtaran, naşı əlindən fəryad qoparan sənətkarın yaradıcılığında da iztirab, həsrət, göz yaşları vardır.

Dad eylərəm, haray naşı əlindən,
Yandı ciyər eşq atəşi əlindən.
Mən nə deyim, gözüm yaşı əlindən.
Üzüşər sonalar, göllər oynasır.

Aşıq Bəsti bədahətən söz deyən, deyişdiyi aşıqları məğlub edən, böyük fitri istedadla malik sənətkar olmuşdur. Sevgilisi Əyyub nahaq işin qurbanı olmuşdur. O, illərlə ağlamaqdan kor olmuş, lakin buna baxmayaraq sazı yerə qoymamış, məclislərdən çəkilməmişdir. Aşıq Bəsti oynaq ritimli, kiçik ölçülü şerin mahir ustası olmuşdur:

Göz yaşım sel olur,
Göllər inanmır.
Bir qərib yolçuyam,
Yollar inanmır.

ƏDƏBİYYAT

1. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı II hissə. Bakı 2006.
2. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı 1992.
3. Azərbaycan aşıqları və el şairləri. I cild. Bakı 1983.
4. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı, dərslik, BDU.